

ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Հպանցիկ ակնարկ)

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ*

Ստորև տրուած յօդուածին նիւթը ասկէ քանի մը տարի առաջ իւր-
բեւ զասախօսութիւն ներկայացուցեր էի Լոս Անճելըսի «Միութեան
Կրթական Հիմնարկ»ի Հայագիտական Ամառնային դասընթացներուն
զուգահեռ կազմակերպուած Հանրային դասախօսութիւններու շարքի
ծիրէն ներս: Օրին, ներկաներէն ոմանք քաջալերեցին, որ զայն յօդ-
ուածի ձեւով Հանրութեան սեփականութիւնը դարձնեմ, նկատի ունե-
նալով որ բաւականին հետաքրքրական տեղեկութիւններ կը բովան-
դակէ:

* Մեր ներկայ դրութիւնը հիմնուած է հետեւեալ աղբիւրներու մասնակի կամ ամբող-
ջական օգտագործման վրայ.

- ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ Ա. Ք., Հայ ժողովրդի Մտաւոր Մշակոյթի Զարգացման Պատմու-
թիւն, Բ. հատոր, Երեւան 1964:

- ԵԱՐՏԸՄԵԱՆ ՀԱՅՐ ՏԱՃԱՏ, Սուրբ Ղազար Կղզին՝ Մայրավանք Միփրաբան-
մերու, Վենետիկ, 1989 (կայ նաեւ այս հրատարակութեան անգլերէնը):

- YARDEMIAN FR. D., *The Contribution of the Mekhitarists to Armenian Culture and Armenology*, Los Angeles, 1987.

- «Հայ ժողովրդի Պատմութիւն», հրատարակութիւն Հայկական ՍՍՀ գիտութիւնների
Ակադեմիայի Պատմութեան Ինստիտուտ, հատոր Ե., Երեւան, 1974:

- ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆ ՍՐԲՈՒՀԻ, Հայ Հիմ եւ Միջնադարեան Դրակամութեան Պատմու-
թիւն, Լոս Անճելըս, 1986:

- ՃԵՄՃԵՄԵԱՆ ՀԱՅՐ ՍԱՀԱԿ, Լ. Միջայել Զամչեան եւ իր Հայոց Պատմութիւնը,
Հյգտկն. Մտնչր. «Բազմավէպ», թիւ 20, Վենետիկ, 1983:

- ՃԵՄՃԵՄԵԱՆ ՀԱՅՐ ՍԱՀԱԿ, Գեորգ Դպիր Տէր Յովհաննէսեան (Պալատեցի) եւ
Միփրաբանները, Հյգտկն. Մտնչր. «Բազմավէպ», թիւ 21, Վենետիկ, 1984:

Կ'ուզեմ ի յառաջագունէ յստակել, որ կատարածս նիւթի մանրագնին ուսումնասիրութիւն մը չէ: Նման բան, նկատի ունենալով քննութեան առարկայ եղող հարցի էութիւնը, վարդապետական կամ տղթորական աւարտաճառի տարողութիւն կրնայ ունենալ: Հետեւաբար, հոս կատարուածը վերտառութեան թելադրած նիւթի տեղեկատուական եւ մասնակիորէն վերլուծական ներկայացում մըն է, որ կը միտի քննուած առարկային մասին որոշ ծանօթութիւն փոխանցել ո՛չ անպայմանորէն մասնագիտացած ընթերցողներու լայն շրջանակին:

Հոս, պէտք է պարզապէս նշել, որ այս ուսումնասիրութիւնը պիտի կեդրոնանայ Վենետիկի Միխիթարեան Միաբանութեան գրական-ուսումնասիրական աշխատանքին վրայ: Հետեւաբար, արծարծուած նիւթը պիտի չընդգրկէ Միխիթարեան Միաբանութեան Վիեննական հատուածի գործունէութիւնը, մանաւանդ որ անոր թրիչստեան եւ անկէ հտք դրադեցուցած Վիեննական ժամանակաշրջանի մէկ կարեւոր մասը, ընդհանրապէս - չըսելու համար բացառապէս - կրօնաբարոյցական, դաւանաբանական եւ մեկնողական գրականութեան հրապարակման նուիրուած է:

Ատիկա չի՛ նշանակեր, թէ Միխիթարեաններու Վիեննական հատուածը չէ ունեցած իր զուտ հայագիտական գործունէութիւնը: Ատիկա ակներեւ կը դառնայ անոր 1847ին հրատարակած «Եւրոպա» չաբթաթերթին եւ 1887էն ի վեր լոյս տեսնող անոր պաշտօնաթերթին՝ «Հանդէս Ամսօրեայ»ին մէջ լոյս տեսած հարիւրաւոր յօդուածներէն: Միխիթարեան Վիեննական հատուածի հայ պատմագրութեան նկատմամբ ունեցած ներդրումը նաեւ ի յայտ կու գայ վանական Հայրեր՝ Յովսէփ Բաթրըճեանի (Տիեզերական Պատմութիւն - անաւարտ, Պատմութիւն Հայոց Մատենագրութեան), Մատթիա Գարազաշեանի (Բրննական Պատմութիւն Հայոց չորս մասով), Ղեւոնդ Յովնանեանի (Վարք Զօրավարաց, Սօսք փասն Հայրենասիրութեան), Յակոբոս Տաշ-

- ձեմճեմճեմ ՆԱՅՐ ՍԱՀԱԿ, Մայր Յուցակ Հայերէն Զեռագրաց Մատենագրաբանի Միխիթարեանի վեցերորդ, հտ. Դ., Վենետիկ, 1993, էջ Ա-Խ:

- ՃԱՆԱԾԵԱՆ ՀԱՅՐ ՄԵՍՐՈՊ, Հայ Գրականութեան Նոր Շրջանի Համառոտ պատմութիւն, (1701-1920), Վենետիկ, 1973:

- ԱՆԹԱՆԵԱՆ Փ., Վեցերորդի Միխիթարեաններու Հայագիտական Գործունէութիւնը, «Բազմալեզ», Վենետիկ, 1968, թիւ 7-12, էջ 361-372:

- BARDAKJIAN K., *The Mekhitarist contributions to Armenian Culture and Scholarship*, Boston, 1976.

- ADALIAN P. ROUBEN, *From humanism to rationalism, Armenian scholarship in the 19th century*, Atlanta, Georgia, 1992.

- Գրացուցակ Միխիթարեան Տպարանին, 1715-1960, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1960:

- Գրացուցակ Միխիթարեան Տպարանին, 1700-1978, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1978:

- Գրացուցակ Միխիթարեան Հրատարակութիւններու, 1978-1990, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1990:

եանի (Ազաթանդեզու, Յուզակ Հայ Ձեռագրաց Վիեննայի Վանքի), Ներսէս Ակիրեանի եւ ուրիշներու հրատարակած գործերէն: Յամենայն դէպս, Մխիթարեաններու Վիեննական հատուածի գործունէութիւնը դուրս կը մնայ մեր այս գրութեան պրիմալէն:

* * *

Իր մօտաւորապէս 300 տարուան գոյութեան ընթացքին, Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութիւնը հայ դպրութեան ու հայագիտական առարկաներու եւ նիւթերու տարածման լուսաշող կեդրոն հանդիսացած է: Իրականութեան մէջ, կարելի է անվարան ըսել, որ Միաբանութիւնը Եւրոպայի տարածքին ԺԹ. եւ մանաւանդ Ի. դարերու ընթացքին առհասարակ հայութեան եւ ի մասնաւորի հայագիտութեան հանդէպ ակադեմական չըջանականերու մօտ ծագած հետաքրքրութեան հիմնական աղբիւրներէն մէկը հանդիսացած է: Եւ այս եւրոպական ակադեմական չըջանականերու հետաքրքրութիւնն էր, որ ի վերջոյ, իր վրան կեդրոնացուց Եւրոպայի քաղաքական եւ պետական չըջանականերու հետաքրքրութիւնը՝ Ի. դարու երկրորդ կէսէն ի վեր ծնունդ առած Հայկական Հարցին նկատմամբ: Այլ խօսքով, մեր այսօրուան ըմբռնողութեամբ, Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութիւնը իր գրական, թարգմանչական, մեկնողական եւ ակադեմական պատկանելի գործին ընդմէջէն՝ Հայկական Հարցին համար կատարեց այն, ինչ որ այսօր քաղաքական չըջանականերէ ներս ծանօթ է իբրեւ public relations, որ ինչպէս պիտի ըսէին քաղաքական մարդի մասնագէտները, հարցի մը արժարժման առաջնորդող յոյժ կարեւոր նախադրեալն իսկ է:

Հետեւաբար, զարմանալի չէ, որ հայագիտական նիւթերու մասնագէտներ կը համրեն ընդգծելու, թէ 1700ական թուականներէն սկսեալ իր ծաւալած գործունէութեամբ, Մխիթարեան Միաբանութիւնը իսկական կերտիչը եղաւ հայկական վերածնունդին (renaissance):

Միաբանութիւնը այս գործին ձեռնամուխ եղաւ օգտագործելով զանազան աշխատանքային ծրագիրներ, որոնց մասին պիտի անդրադառնանք ստորեւ:

ՀԱԻԱՔՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

Այսօր, Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան Ս. Ղազար վանքի գրադարանը կը հաշուէ մօտ 150 հազար հայերէն եւ օտար լեզուներով հատորներ, որոնք իբրեւ հիմնական առաջը կը ծառայեն հայագիտական հարցերով զբաղող միաբաններուն, ինչպէս նաեւ՝ աշխարհացրիւ հետազոտողներու, մասնագէտներու եւ ուսանողներու:

Հետաքրքրական է մանաւանդ գրադարանին հետ մէկտեղ գործող մատենադարանի բաժինը, որ մօտ 3000 իր հին ձեռագիր ընտրուած մատենաներով առաջնութիւնը կը զիջի թերեւս միմիայն Մաշտոցի անուան նուիրուած Երեւանի Պետական Մատենադարանին:

Մատենադարանի հաւաքածոն մեծագոյն փաստն է այն իրողութեան, որ Մխիթարեան Միաբանութիւնը մեծ կարեւորութիւն ընծայած է ու կ'ընծայէ հայկական մատենաներու հաւաքման գործին, որովհետեւ ատիկա ազգի իմացական անցեալի պահպանման հիմնական միջոցն է: Այս հաւաքածոյին միջոցաւ է, որ հայագէտներու հին եւ նոր սերունդներ հաղորդակից կը դառնան իրենց որոնած նիւթերու առաջին:

Մատենադարանը ինքնին մէկ ա'յլ փաստ է հայ ժողովուրդի պատմագրութեան գծով Մխիթարեան Միաբանութեան բերած կարեւոր նպաստին: Մատենաները հաւաքելու եւ մէկտեղելու աշխատանքին իսկական արժէքը իմանալու համար, պէտք է նկատի առնել սիրաւոր այն բազմաթիւ միաբաններուն, որոնք ԺԹ. դարէն սկսեալ տքնաջան կերպով ճամբորդած են օսմանեան եւ պարսկական լուծին տակ կըրող Պատմական Հայաստանի գրեթէ բոլոր նահանգները, գաւառները, քաղաքներն ու գիւղերը եւ տուններու նկուղներէն ու փոշիներու մէջէն դուրս բերելով կորուստէ փրկած են հայ եւ օտար դպրութեանց թանկագին ու անգտանելի մատենաները, նոյնիսկ եթէ որոշ պարագաներու՝ մահած ու մասամբ փճացած:

Սօսիլ մատենահաւաքման այս աշխատանքի մասին՝ կը նշանակէ անպայման յիշատակել անունները այս գործին ռազմիրանները հանդիսացող Մխիթարեան միաբաններ՝ Հայր Սիմօն Աստուածատրեան (1711-1757), Հայր Մկրտիչ Անանեան (1715-1777), Հայր Գէորգ Պաղտատեան (1718-1794), Հայր Վրթանէս Ասկէրեան (1720-1810), Հայր Յակոբոս Չամչեան (1724-1805), Հայր Պօղոս Մէհէրեան (1729-1814), Հայր Անանիա Ճամպագեան (1732-1803), Հայր Սուքիաս Աղամալեան (1737-1789), Հայր Միքայէլ Չամչեան (1738-1823), Հայր Գարրիէլ Աւիտրեան (1751-1827), Հայր Յովհ. Զօհրապեան (1756-1829), Հայր Ղուկաս Ինճինճեան (1758-1833), եւ ուրիշներ, որոնք մրջիններու ժրպանութեամբ յանձն առին այս դժուարին պարտականութիւնը: Հոս պէտք է նաեւ յիշել անունը Մխիթարեան Միաբանութեան հետ սերտ գործակցութիւն ունեցած, սակայն պարագաներու բերումով օրին այդ յարաբերութիւնը ծածուկ պահած Գէորգ Դպիր Տէր Յովհաննէսեանին (իմա՝ Պալատեցի), որ դէպի Պատմական Հայաստանի խորքերը կատարած 14 ճամբորդութիւններու ընթացքին մեծապէս թափ տուած է Մխիթարեաններու մատենահաւաքի աշխատանքներուն եւ հարիւրաւոր կարեւոր պատմագրական մատենաներ ապահով կերպով վերանայի առաքած:

ԲՆԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայ եւ օտար մատենագիրներու եւ դարերու ընթացքին այլ լեզուներէ հայերէնի թարգմանուած գործերու հաւաքումը ինքնին թափ տուաւ անոնց տպագրութեան աշխատանքներուն: Եւ ահա, Միսիթարեան Միարանութեան յանձն առած այս շինիչ աշխատանքին արդիւնքով էր, որ Եւրոպացի մասնագէտներ առաջին անգամ ըլլալով առիթը ունեցան ուսումնասիրելու Հայաստանի եւ Հայ ժողովուրդին պատմագրութիւնը եւ անոր բովանդակած տեղեկութիւններուն հիմամբ լուծելու կարգ մը հին ժողովուրդներու ու պետութեանց պատմութեան վերաբերող հարցերը, մանաւանդ երբ այդ հարցերուն մասին գրող օտար մատենագիրներուն գործերուն անգտանելիութեան հետեւանքով՝ հայ մատենագիրները վաւերական միակ աղբիւրը կը հանդիսանային այդ բացերը զօցելու:

Այս գրութեան նեղ սահմանները չեն թոյլատրեր յիշատակելու այն բոլոր տպագրութիւնները, որոնք հիմնական նպաստ բերին Հայ պատմութեան վերաբարձման եւ վերընձիւղման: Մովսէս Խորենացին, Եղիշէն, Ագաթանգեղոսը, Փաւստոս Բիւզանդացին, Ղազար Փարպեցին, Արիստակէս Լաստիվերտցին, Կիրակոս Գանձակեցին, Վարդան Այգեկցին, Սմբատ Սպարապետ (Գունդստապլ)՝ նախաճաշակ մը կազմելու համար՝ քանի մը անուններ են միայն Հայ պատմագիրներու, որոնց գործերուն տպագրութիւնը մեծապէս արագացուց Հայ ժողովուրդի պատմութեան վերաբարձման եւ ինչո՞ւ չէ վերաժողովրդականացման հանգամանքները:

ՊԱՏՄԱԳՐԱԿԱՆ-ՊԱՏՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

Պիտի ծանրանամ յատկապէս Հայր Միքայէլ Զամչեանի Հայոց Պատմութեան եռահատոր երկին վրայ: Կեդրոնացումս կը յենու այն համոզումին վրայ, որ լաւագոյնս արտայայտած է Հայր Ս. Ծեմճեմեան, ա՛յն, որ Հայոց Պատմութեան բնագաւառէն ներս, Մովսէս Խորենացիի պատմութեանէ ետք, Զամչեանինը դարազուլու կազմող երկրորդ եւ անզուգական գործն է:

Մանրամասնութեանց մէջ չմտնելով, կ'արժէ ընդգծել, որ Զամչեանինը տասնամեակներու վրայ երկարող տիտանեան սիրագործութիւն մըն է, որուն արդիւնքով՝ դարերու բացակայութենէ ետք հայ հանրութեան կը տրամադրուէր ամբողջական պատմութիւն մը, որ պայծառ լուսամուտ մը կը բանար դէպի ազգային գիտակցութիւն, եւ այդ գիտակցութեան տրամաբանական շարունակութիւնը հանդիսացող Ազգային Զարթօնք: Ահա, այս իմաստով պէտք է արժեւորել Զամչեանի պատմական երկը:

Կ'արժէ ընդգծել այն իրողութիւնը, որ Չամչեանին յանձն առած պարտականութիւնը ինքնին խթանեց մատենահաւաքի աշխատանքները, որովհետեւ աղբիւրներու մէկտեղումը կարեւոր էր գործի յաջողութեան: Չամչեանի աշխատանքին հետեւանքն էր, որ յայտնաբերուեցան հայ հին մատենագիրներ Կորիւնի, Ղազար Փարպեցիի, Արիատակէս Լաստիվերտցիի եւ ուրիշներու գործերը, ինչպէս նաեւ հայ ժողովուրդի պատմութեան վերաբերող ոչ հայկական պատմական կարգ մը երկեր, ինչպէս Օսմանեան եւ Պարսիկ թագաւորներու պատմութիւնները:

Տեղին է նաեւ յիշել, որ Չամչեան օգտուած է Վենետիկի Միւթարեան միաբան Հայր Իգնատիոս Խաչատուրեանի անտիպ գործերէն, որոնք իր գրած պատմութեան որոշ հանգրուաններուն կը վերաբերէին: Աւելին Չամչեանին օժանդակած են նաեւ Հայրեր Ս. Ագոնց եւ Ղ. Ինճիճեան (Չամչեանի քեռորդին), որոնք, իրենց կարգին՝ Հայաստանի աշխարհազրութեան վերակերտման ռազմիրանները կը նկատուին:

Մէկ այլ հանգամանք, որ որոշ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ: Չամչեան կ'աճապարէր իր երկը ի լոյս ընծայել, որովհետեւ նոյն հանգրուանին Վենետիկի մէջ կը հրատարակուէր մի ումն Յովհաննէս Սեղբոսեանի *Compendio storico di memorie cronologiche, la religione e la morale della nazione armena suddita del l'impero ottomano* վերտառութիւնը կրող եռահատոր երկը, որ, ըստ Հայր Սահակ ձեմճեմեանի «Իր գաղափարներով յեղաշրջում մը կը բերէր հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ եւ եթէ Չամչեանի Հայոց պատմութիւնը ուշանար հրապարակելու՝ ապագային կրնար այն տպաւորութիւնը թողուլ թէ ինք մօտէն հետեւած ըլլար Սեղբոսին [իմա՝ Սեղբոսեանին], մինչ իրականութիւնը ճիշտ հակառակն էր»:

Սեղբոսեանի «հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ յեղաշրջում յառաջացնող» գործի բնոյթը բարդ էր եւ կը վերաբերէր կրօնական, դաւանարանական (քաղկեդոնական) հարցերու եւ ծայրը կը հասնէր մինչեւ Հայց. Եկեղեցւոյ Ը. դարու Կաթողիկոս՝ Յովան (Յովհաննէս) Կթղ. Օճնեցիին ու Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացիին ու անոնց «ուղղափառութեան» հարցին, որուն գծով դրական տրամադրութիւն կար Չամչեանի մօտ: Պէտք է այս բոլորը գնահատել ժամանակի կարեւոր դէպքերու լոյսին տակ: Միաբանութիւնը արդէն իսկ երկփեղկումի մէջ էր եւ անկէ նոր բաժնուած էր Թրիէստեան կամ Վիեննական հատուածը: Միաբանութեան գրական-մտաւորական առաքելութիւնը արդէն իսկ հարցականի տակ էր Հռոմի եկեղեցւոյ պատմութեան կողմէ եւ բոլոր կողմերէն (գոյնճականներ, Թրիէստականներ, եւայլն) ճիշդ չէր խնայուեր Վենետիկի Միւթարեան Միաբանութիւնը սեւեռելու եւ արժեզրկելու: Ահա, այս պայթուցիկ մթնոլորտին մէջ էր, որ Չամչեան

այս բոլոր հարցերէն վեր կը բարձրանար՝ նպատակակէտ ընտրելով պատմական ճշմարտութիւնը ներկայացնելու, ի նախ հայ ազգի լուսաւորութեան, ինչ որ մեծ ճնշումի կ'ենթարկէր Միաբանութիւնը: Այս հարցը ինքնին կարեւոր ցուցանիշ մըն է Վենետիկի Միաբանութեան Միաբանութեան ազգային անաղարտ գիմագիծին, զոր ան պաշտպանած է ու տակաւին կը շարունակէ պաշտպանել:

Այս բաժինը փակելէ առաջ, եւ մնալով Վենետիկի Միաբանութեան Միաբանութեան հայ պատմագրութեան համար ի զօրծ զրած սխալ-զօրծութեանց ծիրէն ներս, հարկ կը զգամ առնուազն մատնանշելու, որ Զամհանի կոթողային գործի կողքին կան նաեւ այլ բազմաթիւ աշխատասիրութիւններ, որոնք կը հարստացնեն հայ պատմագրութեան եւ պատմական հետազոտութեան կալուածը: Հոս դժուար է մէկ առ մէկ անդրադառնալ այն հարիւրաւոր երկերուն, որոնք այս բնագաւառին կը պատկանին, սկսելով պատմաբանական-բանասիրական երկերէն եւ օտար պատմական երկերու տպագրութենէն ու թարգմանութենէն եւ հասնելով մինչեւ Հայաստանի քաղաքներուն, նահանգներուն, բերդերուն, աշխարհագրութեան վերաբերող գործերուն եւ, ինչո՞ւ չէ, նաեւ Հայոց Պատմութեան զանազան դասարանային ձեռնարկներուն, որոնցմով սփիւռքեան ամբողջ սերունդներ դաստիարակուած են ու տակաւին կը դաստիարակուին: Հայր Ղեւոնդ Ալիշան, Վ. Հացունի, Հայր Մ. Յովհաննէսեան, Հայր Ք. Քուշներեան, Հայր Գ. Զարրհանալեան, Հայր Գ. Նահապետեան, Հայր Պ. Անանեան, Հայր Ղուկաս Ինճիճեան, Հայր Բ. Սարգիսեան, Հայր Յ. Թորոսեան, Հայր Մ. Նուրիխան, Հայր Վ. Յովհաննէսեան, Հայր Ս. Տէր Մովսէսեան, Հայր Հ. Թէրճմանեան, Հայր Ա. Բազրատունի, Հայր Վ. Ասկէրեան, Հայր Մ. Աւգերեան, միայն քանի մը անուններ են միաբաններու այս չըսկայ փաղանդին, որ տասնամեակներու ընթացքին ամբողջ կեանք մը նուիրած են հայ պատմագրութեան ու բանասիրութեան բազմինին:

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ԵՒ ՄԵՐՈՐԵԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այս բաժինով պիտի անդրադառնամ առաջին հերթին Միաբանութեան պաշտօնաթերթը հանդիսացող «Բազմավէպ» պարբերաթերթին, որ անցեալ տարի (1994) տօնեց իր հիմնադրութեան 150ամեակը: Պարբերականի տարիքը նկատի առած, կարելի է անվարան ըսել, որ ան ինքնին հայագիտական նիւթերու պարբերական հրատարակութեան հնազոյն օրկանը կը հանդիսանայ: Իսկ եթէ նկատի ունենանք այս 150 տարիներու ընթացքին Բազմավէպի միջոցաւ հրապարակուած նիւթերու քանակը, այն աստեղ յստակ կը դառնայ, որ աշխատանքը անզուգական երևոյթ մըն է հայագիտութեան մարզէն ներս:

Եւ որովհետեւ մեր նիւթը հայ պատմագրութեան մարզին կը վերաբերի, կ'արժէ ընդգծել, որ պարբերաթերթի բովանդակութեան մէկ կարեւոր մասը Հայաստանի ու հայ ժողովուրդի պատմութեան եւ յարակից նիւթերուն կը վերաբերի: «Բազմավէպ»ը տասնամեակներու ընթացքին եղած է այն բեմը, որուն միջոցաւ միաբաններ, ինչպէս նաեւ հայ թէ օտար ականաւոր հայագէտներ իրենց որակաւոր ներդրումը բերած են հայագիտութեան: Մերօրեայ պայմաններուն մէջ «Բազմավէպ»ի բովանդակւից հրատարակութեան շարունակումը ինքնին մէկ ա՛յլ փաստ է այն իրողութեան որ միաբաններու կողքին՝ հայագէտ պատմաբաններու նորանոր սերունդներ տակաւին յարգանք եւ հաւատք կը տածեն Միաբանութեան եւ անոր հրատարակչական առաքելութեան նկատմամբ:

«Բազմավէպ»ի հրատարակութեան կողքին, շինիչ աշխատանք մըն է պարբերաթերթի «Հայագիտական Մատենաշար»ը որ ցայսօր լոյս ընծայած է հայագիտական զանազան բնագաւառներուն նուիրուած 40 հատորներ, որոնց մէկ մասը նախապէս «Բազմավէպ»ի մէջ հանգրուանային կերպով հրատարակուած շատ կարեւոր մենագրութիւններ են:

Այս բոլորի կողքին, Միաբանութիւնը տակաւին կը հրատարակէ հայ պատմագրութեան նուիրուած զանազան նիւթեր, ըլլայ հին եւ նոր միաբաններու անտիպ գործերէն եւ կամ հռչակ վայելող հայագէտներու հետազոտութեանց արգասիքը հանդիսացող մենագրութիւններէն:

ԵԶՐԱՓԱԿՈՒՄ

Վենետիկի Միսիթարեան Միաբանութեան հայ պատմագրութեան աշխուժացման մարզէն ներս խաղացած կարեւոր դերը պատմութեան չի՛ պատկանիր, որովհետեւ Միաբանութիւնը, վերեւ նշուած իր հրատարակութիւններով, տենդազին կը շարունակէ տակաւին հայագիտական ծիրէն ներս իր կարեւոր ներդրումը ունենալ այսօր:

Միաբանութեան հրատարակչական առաքելութիւնը տակաւին ամուր կերպով կառչած կը մնայ ազգային նկարագրի պահպանման, ամրապնդման եւ մանաւանդ՝ տարածման վրայ: Այս իրողութեան կրնամ վկայել իմ անձնական փորձառութեամբ, իբրեւ դասախօս Լոս Անճելէսի Միսիթարեան Կրթական Հիմնարկի հովանիին ներքեւ կազմակերպուած Հայագիտական Դասընթացքներուն մասնակցութեանս ընդմէջէն: Հոս եւս, ակներեւ կը դառնայ այն իրողութիւնը, որ իր աշխարհացրիւ ուսումնական ցանցին միջոցաւ, Վենետիկի Միսիթարեան Միաբանութիւնը տակաւին չա՛տ բան ունի տայիք հայ ժողովուրդին՝ մտաւոր եւ իմացական մակարդակի բարելաւման ի խնդրի:

Կուզեմ գրութիւնս փակել նախարանին մէջ արծարծած մէկ մտքիս վրայ կեդրոնանալով: Ըսի, որ այս գրութիւնը նիւթի համապարփակ քննութիւն մը չէ, այլ անոր գծով տեղեկատուական որոշ տուեալներ փոխանցելն է: Կը մնայ ընդգծել, թէ այս դարաւոր սխրագործութեան - իմա՛ Մխիթարեան Միաբանութեան դերը հայ պատմագրութեան մէջ - մանրազնին ուսումնասիրութիւնը տակաւին կը սպասէ իր հմուտ մասնագէտին, որպէսզի այս գծով վերջնական, բայց մանաւանդ որոշակի զննատական տայ հայ գրչութեան այս Կաճառի բեղուն գործունէութեան:

ԿԱՐՈՅ ՄՈՄՃԵԱՆ

Résumé

LE RÔLE DES PÈRES MEKHITARISTES DANS L'HISTORIOGRAPHIE ARMÉNIENNE

GARO MOUMDJIAN

En peu de pages, l'auteur essaie de nous donner une vue d'ensemble sur l'importante contribution des pères Mekhitaristes de Venise à l'avancement des études historiographiques et philologiques arméniennes.

Sont évoqués, dans cet article, des noms renommés de pères Mekhitaristes, ainsi que leurs œuvres remarquables, considérées comme les bases de la recherche arménologique contemporaine soit dans le milieu arménien qu'international.